

بررسی حقوق نامزدی

میرناز مهربانی - فارغ التحصیل

ورودی ۷۶ - حقسوق

خواستگاری، اولین مرحله ایجاد رابطه زوجین در حقوق ایران است.

پیش از نکاح، پسر و خانواده‌اش به قصد آشنایی طرفین و تشخیص تمایل و صلت از جانب دختر به خواستگاری او می‌روند، طرفین با یکدیگر در مورد زندگی آینده صحبت می‌کنند و اقوام نزدیک نیز جهات خوب و بد را بررسی می‌کنند. در پایان اگر به توافق رسیدند دختر و پسر نامزد می‌شوند. نامزدی مرحله‌ای برای شناخت هرچه بیشتر نامزدها و خانواده‌های آنها است. رفتار متقابل نامزدها نقش مهمی را در زندگی آتی ایشان ایفا می‌کند و بروز هرچه بیشتر شخصیت واقعی طرفین و بیان خواسته‌ها و تمایلات درونی شان به استحکام هرچه بیشتر نهاد خانواده در آینده کمک می‌کند در این مقاله سعی ما بر این است که به بررسی ابعاد مختلف نامزدی در حقوق ایران بپردازیم.

مفهوم و ماهیت نامزدی

نامزدی در لغت به معنای مشخص کردن یا نام بردن کسی برای شغل یا کاری می‌باشد.^۱ جشن نامزدی مراسمی است که

برای نامزد شدن دختر و پسر پیش از ترتیب مجلس عقد برپای می‌دارند و در آن زن و شوهر آینده، حلقه مخصوص نامزدی را به انگشت یکدیگر می‌کنند و خود را به همسری یکدیگر مخصوص و نامزد می‌گردانند.^۲ در اصطلاح، وعده نکاح^۳، و عرفاً هنگامی است که زن به خواستگاری مرد جواب مثبت دهد و طرفین توافق کنند در آینده با یکدیگر ازدواج نمایند. نظرات متعددی در مورد ماهیت این پدیده حقوقی مطرح است. گروهی از استادان حقوق معتقدند نامزدی تعهدی است که بین زن و مرد انجام می‌شود و عرف و اخلاق آن دورا مکلف می‌کند به پیمان خود استوار بمانند و یک وعده ساده یا نوید اخلاقی نمی‌باشد؛^۴ بر خلاف دسته دیگر که نامزدی را الزام‌آور

(۱) فرهنگ فارسی کمال الدین طائفانی

(۲) لغت نامه دهخدا

(۳) بمرجب ماده ۱۰۳۵ قانون مدنی: «وعده ازدواج،

ایجاد علفه زوجیت نمی‌کند...» : ترمینولوژی حقوق،

محمد جعفر جعفری لنگرودی، ش ۵۶۹۳، ص ۷۰۸

(۴) حقوق خانواده، ناصر کاتوزیان، ص ۳۹-۴۰،

حقوق خانواده، حسین صفایی، ج ۱، ص ۳۴

نمی‌دانند و تعهدات قبل از نکاح را تعهد یکطرفه دانسته و با فرض اینکه وعده نکاح از اسباب تعهد باشد، این تعهد را جایز محسوب نموده و لازم نمی‌پندارند.^۱ و اما دسته سوم از نامزدی بعنوان وعده ازدواج که تعهد اخلاقی ایجاد می‌کند، یاد نموده و وعده را درجه ضعیف تعهد به شمار می‌آورند که وعده دهنده می‌تواند آن را بر هم بزند.^۲ در حقوق انگلستان از نامزدی به عنوان تعهد یا قولی یاد شده که توسط مرد برای ازدواج به زن داده می‌شود. سابقاً عدم انجام این تعهد ضمانت اجرای حقوقی داشت لیکن هم اکنون این ضمانت اجرا، کمرنگ شده است.^۳

با توجه به اینکه ازدواج امری اساسی در زندگی افراد به شمار می‌رود و آثار خطیری به دنبال دارد. قانون‌گذار نیز این حق را برای طرفین

● اگر مراد از نامزدی

این باشد که زن و مرد قصد داشته باشند با یکدیگر ازدواج کنند ولی هیچ گونه صیغه محرمیت بین آنان منعقد نشده باشد، زن و مرد به یکدیگر نامحرم هستند.

مفروض داشته است که این حق را تا آخرین لحظه قبل از وقوع عقد از تصمیم خود باز گردند. ولیکن برهم زدن آن به دلایل واهی از نظر اخلاقی مذموم و ناپسند می‌باشد.

شرایط صحت نامزدی

طرفین باید قصد ازدواج داشته و راضی باشند. مضافاً بر اینکه دارای اهلیت باشند. بنابراین پیمان مست یا دیوانه یا کودک، فاقد هرگونه اثر حقوقی است. گذشته از شرایط مذکور، مطابق ماده ۱۰۳۴ نباید مانعی برای ازدواج نامزدها وجود داشته باشد.

وعده نکاح ایجاد علقه زوجیت نمی‌کند:

ماده ۱۰۳۵ قانون مدنی چنین مقرر می‌دارد: «وعده ازدواج ایجاد علقه زوجیت نمی‌کند، اگر چه تمام یا قسمتی از مهریه که بین طرفین برای موقوع ازدواج مقرر گردیده پرداخت شده باشد، بنابراین هر یک از زن و مرد مادام که عقد جاری نشده، می‌توانند از وصلت امتناع کند و طرف دیگر نمی‌تواند به هیچوجه او را مجبور به ازدواج کرده و یا از جهت امتناع مطالبه خسارت نماید.» اگر مراد از نامزدی این باشد که زن و مرد قصد داشته باشند با یکدیگر ازدواج کنند ولی هیچ گونه صیغه محرمیت بین آنان

منعقد نشده باشد، زن و مرد به یکدیگر نامحرم هستند.^۴ و صرف نامزدی و یا پیمان برای ازدواج ایجاد رابطه زناشویی نمی‌کند. بنابراین هر یک از نامزدها مادامی که عقد جاری نشده، می‌توانند تا آخرین لحظه از وصلت امتناع کنند، هر چند تمام یا قسمتی از مهریه رد و بدل شده باشد و هیچ یک از طرفین نمی‌تواند دیگری را مجبور به نکاح نماید؛ همچنین «در هیچ یک از قراردادهای تعهد دو طرف بر انعقاد عقد، نتیجه و اثر عقد اصلی را ندارد و تعهد بر انجام عقد در عرف حقوقی، متمایز از خود آن است»^۵؛ بنابراین هرگونه رابطه معاشری قبل از عقد دائم یا موقت مانند لمس کردن و خندیدن و دست دادن و آزادانه با یکدیگر رفت و آمد کردن از نظر اسلام

(۱) حقوق خانواده، جمع‌فوری لنگرودی، ج ۱، ص ۸۷

(۲) حقوق مدنی، حسن امامی، ج ۴، ص ۲۷۰
" A promise or undertaking by a man to marry a woman, for breach of which formerly, there was a cause of action in marry jurisdiction." (Black's law dictionary Joseph R. Nolan)

(۴) استفتاء امام - اراکسی - بیعت - تفسیری - سیستانی - فاضل - گلبایگانی و مکارم بندق از کتاب احکام روابط زن و مرد، سید مسعود معصرمی، ص ۱۷۷

(۵) حقوق خانواده، کاتوزیان، ص ۳۴

ممنوع و مطرود است.^۱ رابطه جنسی در این دوران نامشروع است و اگر طفلی بدید آید، در نظر قانون و شرع طفل نامشروع و طبیعی است، هرچند نسامزدی بعدها منتهی به ازدواج گردد.^۲

برهم زدن نامزدی

طبق ماده ۱۰۳۵ قانون مدنی هر یک از نامزدها می‌تواند از وصلت امتناع کند، خواه این امر علت موجه داشته یا بدون علت موجه باشد. به دستور این ماده طرف دیگر نمی‌تواند به هیچوجه شخص را مجبور به ازدواج کند. حال ممکن است سؤال شود: آیا آوردن شرطی مبنی بر تعهد به ازدواج ضمن نامزدی، می‌تواند برای نامزدها تعهد ایجاد کند یا خیر؟ به طور مثال مردی تعهد کند که دختری را به همسری بگیرد و در قرارداد ملزم شود که در صورت تخلف مبلغی بپردازد آیا وجه التزامی را که مرد به عهده گرفته است می‌توان از او مطالبه کرد؟ گروهی از حقوقدانان معتقدند نامزدها می‌توانند بوسیله قرارداد خصوصی تعهد کنند اگر هر کدام از انعقاد نکاح امتناع کند وجه التزامی به دیگری بپردازد، در این صورت آنان ملزم هستند طبق تعهد رفتار کنند، زیرا قراردادهای خصوصی طبق ماده ۱۰ قانون مدنی در صورتی که مخالف صریح قانون یا اخلاق

حسنه و نظم عمومی نباشد، صحیح است و قانون نیز بطلان چنین امری را اعلام نداشته است.^۳ باید توجه داشت این امر اصولاً از مصادیق ماده ۱۰ قانون مدنی خارج است؛ زیرا بموجب این ماده تعهدات خصوصی نباید مخالف قانون باشند. حال آنکه ایجاد چنین تعهدی مخالف منطوق ماده ۱۰۳۵ قانون مدنی می‌باشد و هیچ عاملی نمی‌تواند آنان را مجبور به نکاح کند. بنابراین تعهد مذکور و وجه التزام تعیین شده باطل و بلا اثر است.

خسارات ناشی از برهم زدن نامزدی

ذیل ماده ۱۰۳۵ قانون مدنی مقرر است که در این امر است که مطالبه در اثر امتناع از نامزدی ممنوع است. اما در صورتی که در اثر امتناع از وصلت، خسارتی به طرف دیگر وارد آید برای مطالبه و جبران باید علت را جستجو نمود.^۴

الف) امتناع نامزد از وصلت علت موجهی دارد.

ب) امتناع نامزد از وصلت علت موجهی ندارد.

الف) امتناع نامزد از وصلت علت موجهی دارد: در صورتیکه سبب امتناع نامزد، وضعیت نامزد دیگر باشد بر هم زننده وصلت مسؤول پرداخت خسارت نیست؛ زیرا سبب آن امر بطور مثال پنهان داشتن وضعیت اخلاقی یا مالی سابق نامزد است و یا

در حالتی که زوجه مبتلا به مرضی شده که ازدواج برای او ممنوع است و یا زوج مجبور به مهاجرت می‌گردد.^۵

ب) امتناع نامزد از وصلت علت موجهی ندارد: ماده ۱۰۳۶^۶ ناظر به زمانی بود که یکی از نامزدها وصلت منظور را بدون علت موجهی بهم می‌زد و خسارت قابل مطالبه محدود به حد متعارف شناخته شده بود. به نظر می‌رسد علت موجه شرعی و فقهی برای حذف این ماده وجود ندارد و اینگونه خسارات شرعاً و قانوناً بموجب قاعده غرور قابل مطالبه بوده است. استاد مطهری

(۱) تشکیل خانواده: در اسلام، علی قاضی، ص ۷۶

(۲) بعضی از دادگاهها ایجاد رابطه جنسی را بعنوان دلیل وجود رابطه نامزدی و توافق درباره آن پذیرفته‌اند. (بنقل از کتاب حقوق خانواده، کاتوزیان، ص ۳)

(۳) حقوق مدنی، ص ۲۷۱

(۴) همان منبع، ص ۲۷۲

(۵) شرح قانون مدنی، علی حائری شامیان، ص ۸۸۷

(۶) ماده ۱۰۳۶ قانون مدنی مقرر می‌داشت: «اگر یکی از نامزدها وصلت منظور را بدون علت موجهی بهم زند در حالی که طرف مقابل ب اوین او یا اشخاص دیگر به اعتماد و فی ازدواج مفروض شده و مخارجی کرده باشند، طرفی که وصلت را بهم زده است، باید از عهده خسارت برآید ولی خسارت مزبور مربوط به مخارج متعارف خواهد بود.»

نسیز مستند این ماده را علاوه بر قاعده غرور، قاعده تسبیب شمرده‌اند.^۱

خسارات مادی و معنوی

خسارات قابل مطالبه محدود به زیانهای مادی نیست و تأثرات روحی و هتک حرمت اجتماعی از قبیل افتادن بر سر زیانها و نزدیک نشدن دیگری برای ازدواج با او و امثال آن که به شخص وارد می‌گردد نیز قابل مطالبه‌اند. از متن مواد ۱ و ۲ قانون مسئولیت مدنی اردیبهشت ماه ۱۳۳۹ نیز امکان مطالبه خسارت معنوی استنباط می‌گردد اما درباره چگونه ارزیابی آن اتفاق نظر وجود ندارد.^۲ در رویه قضایی ما به اینگونه خسارات رأی داده نمی‌شود. اما اگر این امر موجب خسارات مادی گردد، بطور مثال بطرف دیگر در اثر امتناع از نامزدی صدمات روحی و روانی وارد شود و دچار بیماری عصبی گردد، نامزد پیمان شکن موظف است از باب تسبیب، مخارج مداوا را بپردازد.^۳

وضع هدایا و نامه‌ها

الف - وضع هدایا

مواد ۱۰۳۷ و ۱۰۳۸ قانون مدنی^۴، وضعیت هدایا را پس از برهم خوردن نامزدی در حالت مختلف بیان می‌کنند:
اولاً: در صورت بهم خوردن

● طبق ماده ۱۰۳۵

قانون مدنی هریکه از

نامزدها می‌تواند از

وصلت امتناع کند، خواه

این امر علت موجه داشته

یا بدون علت موجه باشد.

به دستور این ماده

طرف دیگر نمی‌تواند

به هیچوجه شخص را

مجبور به ازدواج کند.

نامزدی، هریکه از نامزدها می‌توانند عین اموالی را که به عنوان هدیه به طرف مقابل یا ابرین او داده در صورتی که موجود باشد مسترد نمایند. هدایایی که قبل از ازدواج، نامزدها به یکدیگر یا به پدر و مادرشان بعنوان ارمغان می‌دهند، عیناً امانت نمی‌باشند بلکه ظاهراً عطیه و هبه‌اند و هبه غیر معوض یا بقای عین قابل استرداد است. در اینجا هبه مشروط به ازدواج است. هرچند این شرط بیان نشده باشد؛ بنابراین در صورت برهم زدن نامزدی مال موهبه قابل استرداد می‌باشد.^۵

ثانیاً چنانچه عین اموال موجود نباشد، در این صورت دو حالت به ذهن متبادر می‌گردد:

۱- اگر عین از اموالی باشد که

مصرف می‌شوند و عادتاً نگهداری نمی‌شوند؛ مانند گل و شیرینی که با توجه به طبیعت این اشیاء معلوم است که از همان ابتدا تملیک بصورت منجز صورت گرفته و طرف مقابل، مالک آن هدایا می‌گردد و دهنده آن را به طرف دیگر اباهه کرده است و این اباهه، انتفاع بدون عوض می‌باشد که به طرف

(۱) نظام حقوقی زن در اسلام، سید مرتضی

مطهری، ص ۴۲

(۲) حقوق خانواده، کاتوزیان، ص ۴۲

(۳) حقوق مدنی، امامی، ص ۲۷۳

(۴) بمرجب ماده ۱۰۳۷ قانون مدنی: «هریک از نامزدها می‌تواند در صورت بهم خوردن وصلت منظور هدایایی را که به طرف دیگر یا ابرین او برای وصلت منظور داده است مطالبه کند.

اگر عین هدایا موجود نباشد، مستحق قیمت هدایایی خواهد بود که عادتاً نگاه داشته می‌شود مگر اینکه آن هدایا بدون تقصیر طرف دیگر تلف شده باشند.

و ماده ۱۰۳۸ قانون مدنی مقرر می‌دارد: «سفاد ماده قبل از حث رجوع به قیمت در موردی که وصلت منظور در اثر فوت یکی از نامزدها بهم بخورد مجری نخواهد بود.»

(۵) شرح قانون مدنی، ص ۸۸۸

از دیدگاه فقهی، تقدیم هدایا از سوی نامزدها یا کسان آنها از مصادیق هبه است و واجب می‌تواند در غیر موارد فردی الارحام مال موهوبه را مسترد دارد. مگر اینکه مال تلف شده باشد و یا اینکه واجب یا مهتبت فوت کند که در این موارد مال موهوبه قابل استرداد نیست. (تحریر الوسیله، ج ۲، کتاب الهبه، مسأله ۷ و ۱۸

حق تصرف داده و اجازه تلف می‌دهد.^۱

۲- اگر عین از اموالی باشد که عادتاً نگهداری می‌شوند؛ مانند حلقه نامزدی و طلاجات که تملیک این گونه اشیاء معلق بر وقوع عقد نکاح است و اگر نامزدی بهم بخورد، موردی برای باقی ماندن هدیه نزد نامزد باقی نمی‌ماند و چنانچه هدایا نزد وی باقی بماند، از مصادیق دارا شدن بلا جهت خواهد بود؛ بنابراین نسبت به عین مال در صورت موجود بودن و نسبت به بدل آن از مثل یا قیمت در صورت تلف مسؤول خواهد بود. ثالثاً: آنچه از ماده ۱۰۳۸ برداشت می‌شود، ناظر بر به هم خوردن وصلت است و نه بهم

● اگر نامزدی بهم بخورد، موردی برای باقی ماندن هدیه نزد نامزد باقی نمی‌ماند و چنانچه هدایا نزد وی باقی بماند، از مصادیق دارا شدن بلا جهت خواهد بود؛ بنابراین نسبت به عین مال در صورت موجود بودن و نسبت به بدل آن از مثل یا قیمت در صورت تلف مسؤول خواهد بود.

زدن آن.^۲ هرگاه وصلت در اثر فوت یکی از نامزدها بر هم بخورد، عین هدایای موجود، مسترد می‌گردد ولیکن بر خلاف آنچه در قسمت برهم زدن نامزدی اشاره شد، در صورت تلف عین هدایا، قیمت آنها مطالبه نخواهد شد؛ هرچند که تلف هدایا، بواسطه تقصیر نامزد فوت شده باشد. باید توجه داشت این حکم بر عدالت و رسوم اجتماعی استوار می‌باشد و گرنه سقوط حق را به هیچ قاعده حقوقی نمی‌توان استوار کرد.^۳ اما چنانچه قبل از فوت متب از ازدواج امتناع کند و وصلت را بهم بزند - در صورت تلف اعم از اینکه اختیاری یا قهری باشد - واهب حق دارد بدل یا قیمت را مطالبه کند.^۴ در بعضی نقاط رسم بر این است که داماد در ایام نامزدی مقداری ابریشم یا پشم به عروس می‌دهد که بپرسد. اگر پسر یا دختر قبل از نکاح فوت کند، اصل جنس مال داماد است و آن دختر که به دستور داماد کار کرده است، مستحق اجرت المثل عمل خود می‌باشد.^۵

ب - وضع نامه ها

از آنجا که نوشتن نامه مانند هدایا بر مبتنای وقوع ازدواج در آینده و بعنوان همسر آینده و شریک زندگی فرستاده می‌شود، برهم زدن نامزدی اساس این رابطه را متزلزل می‌کند و

اخلاق نیز نگهداری این صندوق‌های اسرار را روانی‌داند. گذشته از اینها از ماده ۱۰۳۷ قانون مدنی چنین برداشت می‌شود که قانون‌گذار مایل است وضع نامه‌ها را هرچه بیشتر به حالت قبل از نامزدی برگرداند.^۶

مرور زمان دعاوی ناشی از برهم خوردن وصلت:

مسأله مرور زمان در مذهب امامیه، مسقط حق نمی‌باشد و به استناد نصوص و روایات واصله «حق القدیم لا یزیله» ولو آنکه سالهای متمادی از تاریخ نشانش بگذرد. به پیروی از این قول، ماده ۱۰۳۹ مدنی که مدت مرور زمان دعاوی ناشی از بهم خوردن وصلت را دو سال از تاریخ بهم خوردن وصلت تعیین کرده بود، در اصلاحات سال ۱۳۶۱ حذف گردید. البته باید توجه داشت حذف مرور زمان، روابط حقوقی افراد را متزلزل می‌کند و موجب طرح مجدد دعاوی مخترمه و ایجاد مشکلاتی برای دستگاه قضایی می‌گردد و باید

۱) کتاب النکاح، جامع الشتات، میرزای قمی، ص ۴۰۲؛ به نقل از حقوق مدنی، حبیب الله طاهری، ج ۳، ص ۴۸-۴۹.
 ۲) حقوق خانواده، جعفری لنگرودی، ص ۱۲.
 ۳) حقوق مدنی، کاتوزیان، ص ۴۵.
 ۴) حقوق مدنی، امامی، ص ۴۵.
 ۵) شرح قانون مدنی، ص ۸۸۸.
 ۶) حقوق خانواده، کاتوزیان، ص ۴۷.

نسبت به آن تدابیری منطبق با قوانین و موازین شرعی اتخاذ کرد.^۱

ارائه گواهی پزشک قبل از عقد

به موجب ماده ۱۰۴۰ قانون مدنی: «هر یک از طرفین می‌توانند برای انجام وصلت منظور، از طرف مقابل تقاضا کنند که تصدیق طیب صحت از امراض مسریه از قبیل سفلیس و سوزاک و سل را ارائه دهد.» کلمه «می‌توانند» در ماده ظهور در تخییر دارد، همچنین از نظر فقهی و حقوقی

بدیهی است که طرفین می‌توانند شروطی را ضمن عقد قائل شوند؛ لیکن به این شروط به دلیل احترام کمتر عمل می‌شود. برای جلوگیری از خسارات احتمالی، در سال ۱۳۱۷ به موجب ماده ۲ قانون لزوم ارائه گواهینامه پزشک قبل از ازدواج مقرر گردیده: «کلیه دفاتر ازدواج مکلفند که قبل از وقوع ازدواج نامزدها گواهینامه پزشک را بر نداشتن امراض مسریه مهم که نوع آنها از طرف وزارت دادگستری معین و اعلام می‌گردد،

مطالبه نموده و پس از بایگانی به عقد ازدواج و ثبت آن با قید موجود بودن گواهی پزشک بر تندرستی نامزدها اقدام نماید.»

مفاد این ماده از جمله نظامات دولتی و یک تکلیف برای سر دفتران ازدواج است و گرنه عقد بدون ارائه گواهی پزشک، صحیح واقع خواهد شد.^۲

(۱) حقوق خانواده، سید مصطفی محسنی داماد.

ص ۴۴۳

(۲) حقوق مدنی، طاهری، ص ۱۵

منابع:

- احکام روابط زن و مرد: تهیه و تنظیم سید مسعود معصومی، مرکز انتشارات حوزه علمیه قم، سال ۱۳۷۹، چاپ

هجدهم

- بررسی فقهی حقوقی خانواده: دکتر سید مصطفی محقق داماد، انتشارات فرهنگ و ارشاد اسلامی

- تحریر الوسيله: امام خمینی، جلد دوم

- ترمینولوژی حقوق مدنی: دکتر محمد جعفر جعفری لنگرودی، انتشارات گنج دانش، سال ۱۳۷۶

- تشکیل خانواده در اسلام: دکتر علی قائمی

- حقوق خانواده: دکتر محمد جعفر جعفری لنگرودی، انتشارات گنج دانش، سال ۱۳۷۶

- حقوق خانواده: دکتر ناصر کاتوزیان، انتشارات بهمن برنا، سال ۱۳۷۱

- حقوق مدنی ۵: حجة الاسلام دکتر حبیب الله طاهری، جلد سوم

- حقوق مدنی: دکتر حسین صفایی، انتشارات مدرسه عالی جابرداری، سال ۱۳۴۸

- حقوق مدنی: دکتر سید حسن امامی، انتشارات اسلامی، سال ۱۳۷۶

- شرح قانون مدنی: دکتر علی حائری شاهباغ، انتشارات گنج دانش، سال ۱۳۷۶

- فرهنگ فارسی: کمال الدین طالقانی

- لغت نامه دهخدا

Black's law dictionary: Joseph R Nolan -